

AZ ELHURCOLÁSOK ÉJSZAKÁJA

Szemtanúk elbeszélése az 1944. november 4-én éjszaka történetekről

LOBODA Gábor cikke¹ – részletek

„Amikor negyvennégy késő őszen a Vörös Hadsereg és a partizánalakulatok felszabadították a falut, s megalakult a helyi hatalmi szerv, a Népfelszabadító Bizottság, megkezdődtek az éjszakai rázörgetések.

Az éj leple alatt elhurcolták a falu legtekintélyesebbjeit. Az összeszedettek között a település krémje, az értelmiség volt (...).

Id. Cselenák Pál kovácmestert azért vitték el, mert megverte, megrugdosta valamelyik katonatiszt lovát. A Népfelszabadító Bizottság elnöke Branko Zjalic, alelnöke Kosta Mirković volt.

Az adatközlő szerint a megrémített nép sosem említette az esetet.

«Csöndben ment minden. Valójában nem is tudni, az éj melyik szakában vitték el őket. Meg, hogy kik.

Sürgősen felöltözni. Kapta mindenki magára a ruhát, és ment. Ment, hogy valahol talán épp a déli rétben a partizánúton kiássa magának a saját gödröt.» (...)

Gomboson egyetlen szélsőséges párt (nyilaskeresztes stb.) sem tett szert népszerűsége. Helyi szervezetet csak mérsékeltek alakíthattak.

Egyéni vagy kollektív bűnökért feleltek a felsoroltak? A téma tabu.(...)

Feljegyezték, hogy akkoriban kik voltak a faluban az ügyintézők: Branko Zjalic piktor, akinek az első felesége, Szűcs Mária magyar asszony volt, Bodrik József, dr. Baumgarten Antal és Simić jegyző. Zjalicról tudni, hogy a magyar hatóságok bezárták és megverték. Dr. Baumgartenről pedig, hogy később felakasztotta magát.”

Ádám Józsefné Vrablica Mária a következőket nyilatkozta:

„Ninkov Žarko partizán gyakran járogatott erre, nekünk még segédkezett is, apósom többször szóba állt vele, hogy faggassa. Apósomat a fia érdekelte. Úgy lettek bizalmasak egymáshoz, hogy apósom megkérdezte:

- Okle si? (Honnan való vagy?)
- Iz Stapara (Sztapári.)
- A čiji si ti? (Ki fia vagy?)

¹ Eszéki Magyar Képes Újság, 1990. okt 11. Idézi: Matuska Márton: A megtorlás napjai, 67-68. o.

Id. Ádám József és Ádám Józsefné, Vrablica Mária

Ádám József vadászfegyver tartási engedélye

VADÁSZJEGY. Kfv. 2.14. tétel

Érvényes 1944. évi augusztus hó 1-től 1945. évi július hó 31-ig.

44. *Ádám József* úr.

felvétel: *Kecskés*

a 100. § ... 1 vadászfegyvert és ... erri bejelentett vadászfegyver után a 10. § ... figyelmeztetést befizette:

M. ár. adóként: Budapest, 1944. évi ... hó ... n.

Rudolf ... *Rudolf*

Vadászfegyverigazolvány.

A bejelentett fegyverek adatai megadása:

Száma	Milyen rendszám	A fegyvertípus neve	Milyen kaliber	A fegyver értéke	Jegyzet
1	<i>Kékars</i>	<i>Lupper</i> <i>Lancetta</i>	<i>16 mm</i>	<i>20575</i>	<i>Kékars</i>

4856. sz. Szögletes oldalméretű nyomtatvány. M. ár. adóként nyomda. Budapest, 1943. – 427.

– Žarka Vukova – Vrgin (Zsarko Vukové, Vrginé.)

Mire apósom elmondta, hogy ő ott volt aljegyző, nagyon jól ismeri az apját, mert az meg bíró volt ugyanakkor. Májusig már egészen jóba lett apósom a partizánnal, akkor megkérdezte:

– Žarko, a gde je moj sin? (Zsarko, hol a fiam?)

– Ne znam Sepi bacsi, raspitaću se. (Nem tudom, Szepi bácsi, majd megérdeklődöm.)

Mindenszentekkor készítettem fehér krizantém ből egy nagy koszorút az uramnak. Žarko meglátta, és megkérdezte, hogy hova teszem, hiszen hát azt sem tudom, hol van eltemetve. Én meg azt válaszoltam neki, hogy kiviszem a temetőbe, és ha lesz egy olyan sírkerezt, amelyikre nem tett még senki, hát arra helyezem. Miután elment, jöttek hozzánk a vízimolnárok iszogatni, és én elmondtam nekik, mit hallottam Žarkótól. Azt javasolták, beszéljem meg vele, hogy vegyen magához egy szálat a fehér krizantém koszorúból, és dobja el oda, ahol az uram el van ásva. Meg is beszéltem vele. Hétfői napon el kellett volna mennem Sztapárra a találkozóra, de nem mertem. Megtudták ezt a molnárok, és egy közülük, egy Séfer nevezetű doroszlai elment a megbeszélthelyre. Úgy egyeztünk meg, hogy a Jančurevićekhez kell indulni a templom és a volt községháza közötti területről, onnan, ahol most a tűzoltóotthon áll. Ez a Séfer odaállt a kerítés tövébe, mintha vizelne, és közben tekingetett. Ott meg is látta a kerítés tövében az eldobott fehér krizantémot. Megtudtam, hogy ott ötven vannak elásva, agyonverték őket. Egy korábbi alkalommal Apatinban találkoztam Zljalić Brankóval, és megkérdeztem, hol van az uram. Azt válaszolta:

– On je već na onom svetu. (Ő már a másvilágon van.) (...)

Ferduch Katz nevű szlovén barátunkat megkértük, hogy járjon ő is utána. Ő bement Zomborban a Kronich-palotába, és érdeklődött, de röviden lerázták. Azt mondták neki, tűnjön el, nehogy ő is oda jusson. A fiam szokott hordozgatni ide-oda autón. Ha Sztapáron megyünk keresztül, mondom mindig neki, hajtson lassabban azon a helyen, hogy egy

pillantást vessek arra. Megállni nem merek. Minden este mondom érte egy imát. Úgy tudom, hogy Tímár János, Agócsné fia, Lovász János meg Molnár József nyugszanak együtt abban a gödörben.”²

„Loboda Tibor szabadkai lakos 1991. január 28-i keltezéssel levelében értesített arról, hogy több gombosi személlyel folytatott beszélgetés után többedmagával az alábbi névsort állították össze az áldozatokról:

1. Tímár (azelőtt Tiller) Ferenc, Gomboson született 1911-ben, 1929-ben Szabadkára került a Naplóhoz újságírónak, s ott élt haláláig, ott is tűnt el. 2. Hecksó Tamást 1945 elején vitték el, nem a többiekkel novemberben.(...).

A novemberi áldozatok:

1. Timer János víztársulati igazgató, 2. Farkas István cipész, 3. Komáromi István kereskedő, 4. Maros János MÁV-forgalmista, 5. Menráth Lajos kendergyári hivatalnok, 6. Nemes Gáspár földműves, 7. Nemes Pál szabó, 8. Kovács János községi hivatalnok, 9. György Antal községi hivatalnok, 10. Pehlér Károly pék, 11. Ádám József vendéglős, 12. Lovász Károly földműves, 13. Nemes István kovács, 14. Neisz Ferenc gépész, 15. Lovász János rendőr, 16. Sörfőző Imre kendergyár-tulajdonos.”³

Szintén Loboda Tibor nyomán írható az alábbi szöveg, amely Matuska Márton közlése alapján lett kiegészítve:

„Sajnos édesanyám családja is szenvedő alanya volt ennek az időszaknak. A fentebb említett Tímár Tiller Ferencről, nagybátyámról van szó, akit Szabadkán 1944. november 6-án tartóztattak le, és még aznap likvidálták. Ő elismert egyéniség volt az itteni irodalmi életben és újságírói téren is. Az eredeti neve volt a Tiller, az írói pedig a Tímár. Kartársa, a becskereki születésű Markovics Majtényi Mihály mellett lakott Szabadkán. Ez utóbbi több írásában is emlegette eltüntetett társát, még abban az időben, amikor senki sem foglalkozott az áldozatokkal. Majtényinak nem csekély oka volt rá, hogy ne feledkezzen meg szomorú sorsú társáról, de ennek okát nemcsak tőle, illetve írásaiból tudni⁴, hanem feleségétől, Panni asszonytól is. Tímár Gomboson született 1911-ben, sokgyermekes családban. A gimnáziumot Szabadkán fejezte be, s itt végezte tanulmányait a jogtudományi egyetemen. A doktorátust Szegeden szerezte meg. 18 éves korától a Naplónál dolgozott mint újságíró, Majtényi Mihállyal egy szerkesztőségben. Jómaga azokban a vészterhes napokban bízott abban, hogy nem kell tartania megtorlástól. Ezért nem menekült el, habár könnyen megtehetné volna. 1944. október végén még jelentek meg cikkei a Szabadkán szerb nyelven megjelenő sajtóban, majd váratlanul felmondtak neki, és letartóztatták.

² Idézi: Matuska Márton, i.m., 68-70. o. Az özvegyasszony 77 éves korában, 1990 őszén nyilatkozott a falun kívül eső, a valamikori mészégető udvarában levő házban, ahonnan a férjét elhurcolták 1944-ben,

³ U.o. 74-75. o.

⁴ Az Újvidéken megjelenő Híd folyóirat 1970, 6. számában közli Majtényitól A hónapos szobák nomádja című, Tímárral foglalkozó írást. A szerző felesége, Panni asszony szóbelileg közölte Matuska Mártonnal, hogy 1944 végén a partizánok nála érdeklődtek egy újságíró iránt. Nevet nem említettek. Mivel közös udvarban laktak, ő jobbnak találta, ha annyit mond nekik, hogy „Ott is lakik egy!” – s Tímár lakására mutatott. Azok bementek hozzá, s őt vitték el. Ugyanilyen eséllyel Majtényit is vihették volna.

Bizonyos információk arra utalnak, hogy még azon az éjszakán végeztek vele. A család sohasem kapott semmilyen értesítést vagy magyarázatot a hatóságoktól a fentiekről. Ezt az egészet azért írom meg, mert erkölcsi kötelességet érzek a halott nagybácsim iránt. Nem volt háborús bűnös, hanem ártatlan újságíró, író-költő, aki becsületesen végezte a munkáját az akkori körülményeknek megfelelően. Irodalmi munkásságáért mindenképpen megérdemelné, hogy nevééről meg ne feledkezzünk, amikor feldolgozásra kerül a háború előtti vajdasági magyar irodalom, melynek kiemelkedő lírikusa volt.” A Loboda Tibor szerinti névsor azóta szaporodott más áldozatok nevével, és változott is, amit a Vajdasági Levéltárban találtak és a gombosi kutatások során szerzett értesülések tesznek indokolttá.

A Vajdasági Levéltár dokumentumaiban szintén található egy Timer János/Ferenc név is. Mint láttuk, Loboda is említi egy Timer János nevű víztársulati hivatalnokot. Nem tudjuk, ki volt ő. Matuska sem említi. Loboda semmi közelebbit nem ír róla, valószínű azonban, hogy ha már Tímár Ferenc mellett megnevez egy ilyen nevű áldozatot is, mellette a foglalkozását is, akkor azt is a névlistára kell tenni.

„A magukat felszabadítónak nevező és minősítő partizánegységek irtottak mindenkit, akit potenciális ellenségnek minősítettek. A potenciális ellenségek közé egész népeket besoroltak. Minket, magyarokat is súlyos veszteség ért: szinte alig akad kivételnek olyan délvidéki, magyarok által is lakott helység, ahol ne történtek volna felelőtlen kivégzések.”⁵

KOVÁCS Mária Veronika, keresztanyám, nyugalmazott apácanővér a következőket beszélte el nekem:

Kovács Mária Veronika tiszteletes nővér – napjainkban

„Mivel mi voltunk legközelebb a községhez, először hozzánk zörgettek be este 10 óra körül. Édesapám, Kovács János a magyar időben a községhez aljegyző volt. Annak ellenére, hogy a háború után természetesen felmondtak neki, valami tudása lehetett az elkövetkezendőkről. Itt-ott még bejárt az irodába, néha fordított magyarról szerbre és fordítva, szükség szerint. Otthon egyre lehangoltabb, csendesebb lett. Csak nézett maga elé, és nem beszélt semmiről. Valamit tudott vagy sejtett.

Azon a végzetes éjszakán dörömböltek a kapunkon. Jenő, a legidősebb öcsém nyitott ajtót. Több egyenruhás meg civil ismeretlen rontott be, sapkájukon ötágú vörös csillag. Egyikük listát tartott a kezében. Egyedül Branko Zjalicót ismertük fel. Az egész család együtt volt. Édesapám

⁵ Matuska Márton: A délvidéki magyarság legnagyobb vérvesztése. In. Magyar Szó, Kilátó melléklet, 2004. okt. 16-17, VII. o.

rájuk nézett, nem szólt semmit, amikor rákiabáltak, hogy öltözzön, mert megy velük. Csendben magára húzta kabátját, odaszólt édesanyámnak: »Vigyázzál a gyerekekre« –, majd nyugodtan elindult a hangoskodó csoporttal. A kapuból még egyszer visszanézett, s annyit mondott: »Isten veletek«.

Ijedten borultunk össze, sírtunk, zokogtunk, nem értettük, miért történik mindez, és mi lesz tovább vele. Mégsem gondoltunk a legrosszabbra.

Másnap tudtuk meg az azon az éjszakán arra járóktól, hogy valamennyi férfit a község-háza pincéjében tartották fogva másnap hajnalig. De másnap már nagy csend volt a faluban. Az emberek az utcára sem merészkedtek ki. Szerencsére a fivéreimet nem bántották, mert az ifjak nem szerepeltek a névjegyzéken, így megmenekültek. Kizárólag azon az éjszakán történt az elhurcolás lista alapján. Akit otthon találtak, vitték magukkal. Ha valakit nem találtak, vittek helyette mást. A listán nem szereplőknek (hacsak véletlen folytán nem) nem esett bántódásuk.

Pár perc múlva dörömböltek egy másik, közeli kapun. Sejtettem, hogy Komáromiék nál vannak, mert nagyon közelről jött a zaj és a lárma. A további eseményeket, így a zomboriakat is, később tudtam meg, véletlenül. Mivel én még néhány évig Gomboson maradtam, hallottam olyan híreket, hogy akik azon a végzetes éjszakán a község-háza előtt mentek el, a pincéből a rácsos ablakon keresztül ilyen beszélgetéseket hallottak: »Hát maga is, Pista bácsi, itt van?«, »Te is, fiam, Jani?«, »Maga is, szomszéd?«. És így tovább: öcsém, bátyám, apám. A csodálkozásoknak nem volt vége. A lent levő emberek nem hittek a szemüknek, mint ahogy azt sem értették, miért kerültek oda. Tudjuk, hogy a férfiak nagy része fel sem volt öltözve, mert alsóneműben rángatták ki őket az ágyból. Szerencsés volt, akinek a kabátját sikerült felvennie. Ott a sötétben és hidegben találkoztak hozzátartozóikkal azok a férfi családtagok is, akik külön laktak, és semmiről sem tudtak, éppen azért, mert nem voltak beavatva az eseményekbe. Ott a pincében, csaknem ruhátlanul, megalázva döbbsen-tek rá tragikus helyzetükre. Amikor már kezdett világosodni, a parasztok, akik a földekre mentek, egy szekeret láttak eltávozni Sztapár irányába. A szekéren halálos volt a csend, emberek árnyai látszottak rajta, s a szekér után vércsík maradt. Feltételezhető, hogy már a szekéren vagy még előbb egyesek fellázadtak, s ezért verték talán már halálra őket. Amit pedig sokáig nem tudtunk, az az, hogy Zomborból és környékéről, a falvakból a Kronich-palota pincéjében gyűjtöttek össze több ezer embert.»

Kovács János és családja

Első sorban jobb oldalon Menráth Lajos János

Kovács János leánya, Mária és a Komáromi lányok egykorúak voltak. A sarkon lévő iskola udvarán át tudtak egymáshoz járni a fiatalok, nem is kellett kimenni az utcára. Komáromiéknak ugyanis téglás kerítésük volt az iskolaudvar felé, Kovácséknak pedig a házuk hátsó falán egy ablak nyílt az iskolaudvarra. Ez később talán az életüket mentette meg, amikor a megözvegyült asszonyoknak menekülniük kellett a dörömbölő ittas orosz katonák elől. Kovácséknak Márián kívül még három fiuk volt. Mária zárdába vonult még 1940-ben, ahonnan időnként hazajött a családjához. A háború miatt 1944-ben többet tartózkodott Gomboson, otthon a családban. Édesapjuk elhurcolása és eltűnése után nagyon nehéz körülmények között élt a család, a legidősebb öccsét, Jenőt munkaszolgálatba vitték. Mária végül is végleg zárdába vonult apácának, csak időnként járt haza, most pedig már nyugdíjas beteges napjait éli Péterrévén. Az előbbieket ő mesélte el nekem

2007-ben, majd 2009-ben ismét, magnószalagra. Ezekről az eseményekről előbb nem tudtam.

Édesanyám, Maros Jánosné Komáromi Erzsébet közlése

Édesanyám, Komáromi Erzsébet sokat és sokszor mesélt nekem a tragédiánkról, főleg mikor már felnőtt lettem, s fel tudtam fogni a hallottakat. Végül összefüggően is elmondott mindent. A Komáromi családdal kezdte az elbeszélését.

„Szüleimnek négy leánygyermekük volt: Éva, Katica, Márka és én – Bözsike. Éva, a legidősebb már férjnél volt abban az időben az erdői származású Babel Mihálnál, de egyedül élt bérelt lakásukban, mivel férje előbb az orosz fronton szolgált, majd később fogságban volt. Apuka már korábban vaskereskedést bérelt nekik a falu szélén. Mihály távollétében Éva külön lakott a kislányával, Irénkével. A fiatalabb nővér, Katica már akkor kb. 7 éve volt férjnél Menráth Lajos, becenevén Jani, kendergyári főkönyvelőnél, és ők is külön bérelt házban laktak, a családtól két házzal arrább.

Otthon maradtunk még Márka, aki még nem volt férjnél, és én, a legfiatalabb leány.

Gomboson, a színpadon

1944. június 3-án mentem férjhez Maros Jánoshoz, s akkor ő az állomási lakásból átköltözött hozzánk, a faluba. Hamarosan terhes maradtam.

November 3-án furcsa dolgot láttunk. Kinézve a bolt kirakatán, az utca túlsó oldalán Asztalos Jani bácsit pillantottuk meg, ahogy sietve ment a községháza felé. Kezében egy igen megtömött táskát cipelt. Kíváncsian, hangosan gondolkodtunk, hogy hát ez az ember miért siet és mitől olyan tömött a táskája. Fél óra múlva Asztalos úr, éppen, ahogy jött, olyan sietős léptekkel ment hazafelé. A táskája most lapos volt. Egymásra néztünk csodálkozva, hogy ez meg mit is jelenthet. Nem értettünk semmit. Később jöttünk rá, hogy csakis ő lehetett az a titokzatos személy, aki hiányzott a listáról, s aki helyett édesapát, Maros Jánost vitték el. Lehetséges, hogy megvette az életét. Másnap, november 4-én Branko Zjalic még délelőtt ijedten lihegve rontott be a boltba, mondván édesapámnak, hogy hacsak tud, rögtön jöjjön át a községházára, és máris reszketve rohant vissza. Apukám, mit sem sejtve, úgy érezte, várhat a dolog, nem lehet olyan sürgős a hívás, mint a munka a boltban, ahol várnak rá a vevők. Majd holnap átmegy. Nem ment be aznap, nem tudtuk, mit akarhattak tőle. Ez rejtély marad. Tudjuk, hogy Branko nagy tiszteletben tartotta apukámat, így nem csoda, hogy talán ily módon próbálta megmenteni a családunkat. Csak találgathatjuk. Különben is Branko csendes, szerény ember hírében állt. Annak ellenére, hogy sohasem volt a partizánoknál, a faluban a partizánok bejövetele után mindjárt bizalmas munkát kapott. A hatalomváltás és az elhurcolások után igen gyakori volt, hogy a falubelieket kényszermunkára vitték. Zjalic nem engedte, hogy a terhes nőkkel nehéz munkát végeztessenek. A beidézett betegeket is mind hazaküldte.

Azon a végzetes éjszakán, november 4-én este úgy tíz óra tájt Jancsi és én lefeküdtünk. A kishálóban, ahol apuka már ágyban volt, a többiek még csendesen beszélgettek, de lassan mindenki aludni készült. Éva is nálunk volt, csak Katica és Jani (Menráth) voltak a saját lakásukban, pár házzal arrébb. Este tíz után – nem tudom a pontos időt – dörömböltek a kapun és ordítottak, hogy nyissuk ki. Félünk, hogy betörik, nem tudtuk, mit akarhatnak ilyen későn. Gondoltuk, talán lerészegedtek, s a boltból akarnak valami árut elvinni vagy venni. Apuka odaszólt Márikának, hogy menjen, nyisson kaput. Márika még ki sem nyitotta rendesen, azok félrelökték és berontottak az egyetlen kivilágított szobába. Többen voltak, talán 7-8-an. Köztük Branko, ő valamilyen listát tartott a kezében. Egyik partizán ráparancsolt apukára, hogy keljen, mert velük kell mennie. Közben, ránézve a listára, ordítani kezdtek, hogy hol van a többi férfi. Miközben apuka húzta magára a kabátját, Jancsi

Komáromi István felesége Katalin és lányuk Éva

felkelt az ágyból, és kiment a kisszobába, magyarul odaszólt nekik – mert szerbül ő nem is tudott –, hogy ne bántsák az idős embert, mert beteg, rokkant, az első világháborúban lefagytak a lábujjai, hagyják békén. Rákérdeztek: »A ko si pa ti?« (Hát te meg ki vagy?). Jancsi megmondta a nevét. Megállapították, hogy ő nincs a listán, majd rövid vita után mégis úgy döntöttek, neki is velük kell mennie, mondván neki: »Úgyis hiányzik egy a listáról, gyere akkor te velünk.«, Így hát apukát is magukkal toloncolták meg Jancsit is. Őt kabát nélkül.

Ez volt a vég kezdete. Miközben hallottam a dulakodást és a lármát, gyorsan kiugrottam az ágyból, kijöttem, de nem volt időm szólni, megrettenni sem, máris belöktek a kamrába, ahol már be voltak zárva anyuka, Éva és Márika. Most újra ránk zárták az ajtót. Elmentek. Utána csend lett. Csak a felzaklatott kutyák ugatása hallatszott az éjszakában. Nem tudtunk felocsúdni, nem tudtuk, mi is történhetett. Aztán sírásba, zokogásba, imádkozásba, rimázkodásba kezdtünk. Tovább semmi sem történt, csak a saját jajveszékélésünket hallottuk. Remegtünk a hidegtől, a rémülettől. Mikor már felszáradtak a könnyeink, és láttuk, hogy nem történik semmi, remélni kezdtünk. Hittük, hogy szeretteinket csak kihallgatásra vitték, s holnap... Igen, majd holnap hazaengedik őket. Nem eshet bajuk, hiszen ártatlanok.

Hajnalban Katica nővérem hangját hallottuk, ahogy rohan be a még nyitott kapun jajveszékelve. Mikor meghallotta dörömbölésünket, gyorsan kizárta a kamraajtót. Zokogva ölelt át bennünket, újságolva, hogy az éjjel a férjét, Janit elvitték, de semmit sem tud, nem mert kimozdulni a házból, azóta várja haza. Már hajnalodott, de semmi sem történt.

Azután jöttek a hosszúra nyúló órák, napok, hetek, évek.

Semmit sem tudtunk meg. Mindenki félt és hallgatott. Később valamit hallottunk, hogy talán Zomborban vannak, de arról sem tudtunk semmi biztosat. A remény nem szűnt meg, hittük, hogy hamarosan viszontlátjuk őket. Nem tudva, hogy már régóta, elhurcolásuk óta halottak, örökké reméltünk. Családunk, más családokkal együtt, azon az egyetlen éjszakán – 1944. november 4-én – családfő, családfenntartó és szeretteik nélkül maradt.

Az elhurcolások után Évát és Katicát beparancsolták a zombori reptérre kényszermunkára, de néhány hét után Katica valahogy hazaszökött. Mikor megjelent itthon, már a kapuban feltűnt nekünk, hogy a szája tele volt kiütésekkel, amit nem tudom, hogy kapott, s hogyan is gyógyult ki belőle. Éva letöltötte a kényszermunkát, ami több hónapig tartott. Engem azért nem vittek el, mert terhes voltam, Márikát pedig azért, mert hiányzott egyik kézfeje. A szomorú események után azokon a késő őszi napokon sokszor döngették a kapunkat, mindig valamit kerestek, kutattak az oroszok. Mi, nők, sokszor nagy veszélyben voltunk, hisz nem tudhattuk, mi történhet velünk, ha valamelyik vadul ránk támad. Magányosak voltunk és védtelenek. Jómagam három hónapos terhes voltam. A pincében később előkészítettünk egy ágyat és a kellékeket, hátha ott kell szülnöm. Terhességem ellenére én is veszélyben voltam. Most nagyon jól jött a téglafal, amely elválasztott az iskolaudvartól, s amelyen át eltűnhettünk Kovácsék ablakán keresztül. Rengetegszer átugrottunk a téglafalon, így menekültünk a veszély elől. A veszélytől sokszor segítőkész szomszédunk, Vincze István mentett bennünket. Ő nyitott nálunk kaput, fogadta a jövevényeket, ő háraitotta el a veszélyt.

Egy alkalommal elszállásoltak nálunk 4-5 orosz katonát. Művészcsoport volt, színpadi kellékük is volt. Nem volt puskájuk, így kevésbé tűntek veszélyeseknek. Rendesen viselkedtek. A mi dolgunk az volt, hogy ételt adjunk nekik és mossunk rájuk. Az első utcai szobában, szüleim hálószobájában voltak elhelyezve, ott aludtak, és mondhatom, nyugodtan viselkedtek. Mi, persze, mindezek ellenére nagyon féltünk tőlük, ezért Márika meg én a harmadik szobában tartózkodtunk, mindig magunkra zárva az ajtót. Ott is aludtunk, de valóban sohasem próbáltak meg bántani bennünket. Lehet, hogy azért, mert művészek voltak. Talán más volt a lelkük. Biztonságérzetünket nem csekély mértékben növelte, hogy Vincze Pityu bácsi gyakran átjött, sokat tartózkodott nálunk, főleg éjjelente, azt a látszatot keltve, hogy mi védve vagyunk. Ő a középső kis szobában aludt, és őrzött minket, ha döngöttek, ő nyitott ajtót, mutatva azt a látszatot, hogy lakik férfi a házban.

Fontos megemlítenem, hogy még a régi Jugoszláviában a szerb csendőrök sokszor bejöttek a boltba, és nagy tisztelettel fordultak apukámhoz. Mindig hangosan, tisztelettel köszöntötték: «Poštovanje, Pišta bači! Kako ide posao danas?» (Tiszteletünk, Pista bácsi! Hogy megy ma az üzlet?) Így üdvözölték édesapámat. Véleményem szerint ide, a Délvidékre a magyar nyilasok legrosszabbja érkezett. Gonoszok voltak, gorombák, még velünk, magyarokkal is, pedig mi kezdetben úgy örültünk nekik! De ők már előítéletekkel jöttek ide. Többször is berontottak édesapám boltjába, ledobáltak mindent a polcokról, összeszedték, ami éppen kellett nekik, s fizetés, köszönés nélkül mentek ki a boltból, jó nagyokat hahotázva. 1948-ban, mikor már te, lányom, 2,5 éves lettél, Zomborba költöztem veled, hogy ott próbáljam megkeresni a betevő falatot kettőnkre. Igen sokszor találkoztunk Brankóval a Bajai úton, ahol szép házra, vagonra tett szert a szolgálataiért. Mindig mélyen fejet hajtott, kalapját megemelve, hangos köszönéssel ment el mellettünk. Visszaköszöntünk, de soha szóba nem álltunk vele, pedig talán kellett volna. Viselkedése a megbánás vagy egy bűnös ember alázatos viselkedésének a jele is lehetett. Ha egyáltalán bűnösnek érezte magát. Talán akkor lett volna alkalom valamit megtudni tőle. Félttem leállítani, mert rettegettem az igazságtól, a mondanivalójától, hisz a fájdalom még olyan friss volt. Félttem a választól is.”

Amikor 1998-ban Gomboson az anyósomat ápoltam, megkértem **Suhajdné Loboda Matild** nénit, meséljen nekem azokról az időkről. Bemutatkozással kezdte.

„A lánykori nevem Loboda. A Komáromi családdal nagyon jóban volt az édesapám. Apám, Loboda Fábi volt a faluban a bíró a magyarok alatt, mikor a Tarján János volt a főjegyző. Tarjánék elmentek, mikor bejöttek az oroszok.

Amikor 1941-ben bejöttek a magyarok, mindannyian szépen felöltöztünk A Ko-

Gondtalan gombosi fiatalok a Duna parton

mi történt. Utána már nem jöttek semmilyen katonák, nem zaklattak bennünket többet. A szomszédból is menekülni kényszerült az erőszakoskodók elől egy szintén 15 éves lány, úgy hívták, hogy Garai Katica. A padláson bújt el előlük. Utána megfagyva, holtan találták rá.” Besorolom őt is a gombosi áldozatok közé.

SÖRFŐZŐ FERENC ADATAI⁷

Sörfőző Ferenc a gombosi erőszakos elhurcolásokkal kapcsolatban igen sok névtelen szemtanút szólaltatott meg. Ezekből idézek részleteket, csekély, csupán szövegértelmezési beavatkozásra szorítkozva.

Első adatközlő (B. GY.)

„1944 ősze Gombos történelmében örök gyászt hagyott. A hideg őszi este tizenvalahány családból tépte ki az apát, gyermekét, a ház gazdáját. Statárium volt, este hattól kijárási tilalom (...) A Tiller-kocsmában volt az új parancsnokság. Este 9 óra körül három idegen civil érkezett, ismerték a jelszót, szabadon léptek be oda. Pár perc múlva őrségváltás történt, a falusi öröket idegen, szerb katonák váltották fel. A leváltott őrséget az Erdő utca 11-be parancsolták.⁸ Ez az az út, amelyet egyes tanúk Erdő utca néven említenek (ma is ez a neve), mások pedig azt mondják, hogy Sztapár felé vitték őket. Valójában az utca a falun át vezető kövesút, amely Militicsre (Srpski Miletić) vezet, majd következik Doroszló, azután Sztapár és végül Zombor. Innen az eltérő megnevezések. A képen csak az Erdő utca látszik a tűzoltótoronnyal és egészen balra egy háromablakos része a községházának, amely valójában az Erdő utca és a Petőfi Sándor utca sarkán áll. Ez egy nagy saroképület, ennek a pincéjében tartották fogva azon az éjjelen az embereket.

A községházán mindenféle jó falat várta az őrségről leváltott katonákat. Az ott főző és kiszolgáló asszonyok – Bagi Julis, a Harang Józsi bácsi lánya, már tudták, hogy akkor fogják összeszedni a faluban az embereket. «Ettünk – mondták később ezek a tanúk –, de 10-11 óra tájban hallatszottak a kövesúton haladó parasztkocsik kerekei. [Itt több parasztkocsit említenek – a szerző megjegyzése]. Az ablakhoz mentünk, a redőny ritkára volt hagyva. Láttuk, hogy három kocsin állva, összefogódzva, alsóneműben fehérlettek az emberek. Hatan voltak egy kocsin. Ránk ordított az őr, hogy »Mit néztek? Leülni és enni!« Nem tudtuk, kiket visznek a faluból Militics felé. Utána tudtuk meg, hogy nagygazdákat szedtek össze az este és fiaikat.

Később mesélték, hogyan szedték össze az embereket: szerb katonák zörögtek a kapukon, és nevéükön szólították föl őket az azonnali indulásra. Az asszonyok ijedten, rimánkodva szaladtak az alsóneműben toloncolt emberek után a ruháikkal. »Nem kell nekik ruha« – mondta egyik fegyveres. Ekkor már vélni lehetett, hogy akiket elhurcoltak, nem térnek többé vissza. Másnap a Nagy-Lovász mosta a kocsiját a vértől, de semmit nem mondhatott, hova is vitték az embereket. Később egy sztapári ismerős, aki jelen volt a gyilkolásnál, titokban

⁷ Közzéteszi: Sörfőző Ferenc a Gombos portálon: Atrocitások – Gombos 44-45, 2006. 10. 27-ei adatok

⁸ Valójában tehát nem őrségváltás történt, hanem a korábban szolgáló őrök további munkájának megakadályozása. Vagyis az addig a falu rendjére felügyelő, helyileg szervezett öröket véglegesen eltiltották vállalt feladatuktól, nyilván azért, mert nem voltak alkalmasak a felülről kiadott parancs, a mézszárlás végrehajtására.

megmutatta a helyet, ahol legyilkolták őket. A sztapári községháza és a templomkert között elhaladva, a megbeszélte jel szerint, egy virágot eresztett le a földre, amit csak távolról nézhetett a gombosi hozzátartozó.⁹ A sztapári határban egy szántóföld közepén akácerdő van ma is, amiről az ottaniak annyit tudnak, hogy ott nem szántanak, mert ott tömegsír van.”

Második, névtelen adatközlő

„Én Kerényen születtem 1931-ben. A kerényiek között vannak még élő tanúk, akik előbb 1944 őszén, majd 1945 tavaszán ismételen munkaszolgálaton voltak Zomborban. Általában takarításra osztották be őket, főleg a Vármegyeházán, de más nagyobb épületben is. Ha tudnám, hogy a Kronich-palotában kik dolgoztak, talán meg tudnám őket célzottan megkérdezni. Egyesek már többször mondták nekem, hogy milyen kínzások történhettek ezekben az épületekben. A helyiségek tele voltak vérrel, naponta hordták ki az udvarra a véres holmit, és elégették őket. A kerényiek nem ott szenvedtek. A 700 kerényi áldozatot lágerba, Körtésre, és Oroszországba hurcolták munkaszolgálatra, s ott haltak meg.”

Harmadik, névtelen adatközlő

„A gombosi esethez tartozik, hogy a befogott emberek között ott volt egy Asztalos János nevezetű ember, aki a Futura szövetkezet alkalmazottja volt. Valami módon elintézte, hogy kiengedjék, de helyette más valakit kellett a lemészárolandók közé sorolni, mert meghatározott létszámú embert kellett eltenni láb alól. Így veszett el a véletlenül közénk került Maros János, akit úgy vittek a többiek közé, hogy az apósát, Komáromi Istvánt védelmezte, miközben azt kellett a lista alapján elhurcolni. A hálószobában meglátták a vőt is, aki nem szerepelt a listán, de vele lett teljes a létszám. Megkérdezték tőle, hogy hívják. A hallott névvel a partizánok nem tudtak mit kezdeni, majd végül úgy határoztak, hogy menjen ő is velük. Elment, s többé nem tért vissza. Feljegyezték, hogy akkor kik voltak a faluban az ügyintézők: Branko Zjalic szobafestő, Bodrik József, dr. Baumgarten Antal és Szimity jegyző. Zjalicról tudni, hogy a magyar hatóságok bezárták és megverték. Dr. Baumgarten később felakasztotta magát”¹⁰. Van itt Gomboson egy jubileumi tabló. Ez van ráírva: A Bogojevói Takarékszövetkezet Igazgatósága és Felügyelő Bizottsága. A takarékszövetkezet 25 éves fennállásának emlékére 1905–1928. Rajta van Tiller József igazgató, Nemes Gáspár meg Asztalos János. Ez utóbbit látták sietni 1944 őszén a megtömött táskával a község házára. Lehetséges, hogy később a Futura nevet vette fel a segélyszövetkezet, és Asztalos ennek a pénzét vitte a község házára? Talán a Futura pénzával volt kitömve a táskája, miközben a pénztárost, Nemes Gáspárt pedig elhurcolták. Izgalmasnak látszik ez a tabló, mert rajta vannak az akkori Gombos leggazdagabb emberei, név szerint mindegyik ismert. Mi történhetett velük? Valóban azokról az akkori még fiatal emberekről van szó, akik a razziában eltűntek, vagy éppen megmenekültek? Nem tudhatjuk, nem is bizonyíthatjuk. Izgalmas lenne felkutatni e tablón látható személyek sorsát.

⁹ Nyilván vagy a Matuska által leírt történet újrameseléséről van szó (In.: A megtorlás napjai, 68–70. o.), vagy pedig egy újabb tanú megerősíti a Vrablica Mária által közölteket.

¹⁰ Kétségtelen, hogy A megtorlás napjai 67–68. oldalán leírtak újrameseléséről van szó.

Az elhurcolt Kovács János unokája, KOVÁCS Emil gyűjtése (2011. május, június)

Lobodané Farkas Rozália közlése:

„Két fivérem volt, István és Károly. István Gomboson született 1922-ben, mestersége cipész. Azon a november 4-i éjszakán Károly testvérünk helyett, aki a listán volt, de éppen nem volt otthon, a másik fivért, Istvánt vitték el.¹¹ Betegszabadságra jött haza az érsekújvári kórházból. Két fegyveres partizán jött érte november 4-én késő este, úgy 11 óra körül. Pár nappal az előtt, hogy elvitték volna, István, mintha megérezte volna a sorsát, egy megható nótát énekelt édesanyánknak:

„Majd ha egyszer vége lesz a nehéz háborúnak,
A katonák lába elé piros rózsát szórnak,
De én akkor már nem leszek az élők sorában,
Nem lesz gyászos temetésem, csak egy fakereztem,
Ez lesz az én síremlémem.”¹²

Ifj. Ádám József nyugalmazott kereskedő nyilatkozata apja elhurcolásáról és megjegyzése Nemes Istvánról

„Akkor 3 éves voltam. Zjalić Brankóval jóban volt édesapám. Naponta járt hozzánk rádiót hallgatni, mivel akkor csak kevés családnak volt rádiója. Mondta is édesanyám, hogy nem tetszik neki ez a Branko, mindennap idejár. Azon a bizonyos napon apám éppen Apatinban volt a nagy motorkerékpárjával. Mikor hazaért, az apja mondta neki, hogy keresték, és hogy be kell mennie a községházára valamiért. Anyánk még mondta is neki, ne menjen sehova. Csak úgy kabát nélkül motorral beugrott a faluba, sajnos, mint kiderült, vesztére, mert közülünk soha többé nem látta senki. Még a motor is eltűnt. Este már aggódtak otthon, és az anyja egy kabátot küldött utána. Branko Zjalić azt mondta: »Jó helyen van, nem kell kabát, vigye vissza!« Akkor már a községháza pincéjében voltak. Mivel anyagilag jól álló család voltunk,

Farkas Károly, Rozália és István a tragédia előtt

¹¹ Nagyon valószínű, hogy az áldozatokra vadászók csakugyan Károlyért mentek a házba, de az meg bizonyos, hogy – ha nem is név szerinti kereséssel – de elvittek és likvidáltak minden személyt, akiről kiderítették, hogy a honvédségben szolgált. Nem csupán Gomboson volt ez így, hanem az egész vidéken. Ez az a fajta kollektív büntetés, amely körül 2011 őszén súlyos politikai vita kerekedett a magyar kormány és a délvideki magyarok, illetve a szerb kormány között. Sajnos a vita nagyon felemás eredménnyel végződött.

¹² Közismert első világháborús kesergő katonadal változata. Kezdő sora: Égbe nyúló hegyek alján, havas éjszakákon. Második versszakának egy másik változata: Majd ha egyszer vége lesz a világháborúnak / A vitézek lába előtt piros rózsák nyílnak. / De már akkor én nem leszek az élők sorában. / Nem lesz gyászos temetésem, csak egy ócska fakereztem. / Az lesz az én gyászos temetésem

természetesen mindenünket elkonzisztálták: halastavakat, házat... mindent. Édesanyám később kénytelen volt könyörögni Brankónak, a »jó házi barátnak«, hogy a házunk ügyében tanúskodjon, meg is tette, és így sikerült legalább azt visszakapnunk?»

Ádám József emlékei szerint Nemes István nem önkéntes magyar katona volt, hanem rendes katonai szolgálatát teljesítette. Úgy mesélték, hogy őt a partizánok az utcán fogták el és vitték a községházára.

Smitt József nyugalmazott postás nyilatkozata

„Nemes Gáspárknál 1944 novemberében egy éjjelen dörömböltek a kapun és az ablakon, és kiabáltak. Mirković Kosta vezetett oda civil ruhás sztapári szerbeket. Verték az ablakot és kiabáltak, hogy azonnal be kell menniük a községházára. Fia, Pál, csak úgy az ablakon keresztül kiabált át: »Édesapám! Jöjjön! Megyünk a községházára«, de mire ő ablakot nyitott, Kosták már bent voltak édesapja szobájában, és kiráncigálták az ágyból. Csak úgy mezítláb belebújt a papucsba. Fel akart öltözni, de a fejére vágták a szörmesapkáját, és Kosta csak ennyit mondott: »Mindzsá gyüvünk! Nem kő féni!«. [Nem tudott jól magyarul. – A szerző megj.] Ezzel elvezették őket a községházára, feltételezhetően a pincébe, a többi odahurcolt férfi közé. Ezek után soha senki nem látta többé őket. Hozzá-

Nemes Gáspár és családja

tartozóik később kutattak szeretteik után, de sikertelenül. Még Kostát is többször kérdezték, hogy hol van Gáspár és Pál. A válasz mindig az volt: »Én nem tudni semmi! Én nem tudni semmi!«

Egy emberekkel teli kocsit láttak Sztapár irányába menni. A kocsis egy gombosi ember volt, név szerint Lovász István, csúfnevén Pomorandzs. Nem mehetett messzire, mert elég hamar visszaért. Ezt akkor fiatal suhancok figyelték meg, akik leselkedtek. Talán még Sztapárig sem érhetett el a kocsis, mely csupa vér volt, azt súrolta a gazda, mikor visszatért. Sztapár és Doroszló között van egy kis erdő, amely azóta érintetlenül áll, ezért feltételezzük, hogy az a hely az elhurcolt, megkínzott, agyonvert vagy lemészárolt gombosiak tömegsírja, vagy legalábbis egy részüknek.

Akkoriban minden értékes holminkat eldugtunk, mert nagyon féltünk. Sokat bujkáltunk édesanyámmal rokonoknál, ismerősöknél, mert a partizánok meg az oroszok éjjelente jöttek rabolni, fosztogatni. Voltak gombosiak is köztük, még a saját szomszédunk is, ahová később átjártunk beszélgetni. Egy ilyen alkalommal hazajövet a szomszédból, útközben édesanyám azt mondta: »Látod, fiam, az a szék, amelyben az előbb ültél, a miénk volt valamikor, a párja meg még otthon van.« Apámnak volt egy nagyon hűséges, okos kutyája, a Vadász, amelyik sokszor megvédett minket rablóktól, betörőktől. Le is akarták lőni többször, de nem sikerült

nekik. Apámat, aki rendőrvezető volt a községházán, rendszeresen elkísérte a munkára. Egész nap az irodájában tartózkodott, míg apám szolgálatban volt, így azon az éjjelen is, mikor elvitték. A kutya átugrott a magas kerítésen, és a gazdája után ment. Másnapig haza sem jött. Vadász még évekig eljárt mindennap a községházára, várva vissza a gazdáját. Körülszimatolt, de a gazdája nem volt sehol. Mindenki tudta, hogy kié a kutya. Nem bántott senkit, így eltűrték, míg meg nem öregedett és beteg lett, amikor a csőznek kellett lelőnie a hűséges állatot. Történt egy napon, hogy mikor éppen sétáltam az utcán és a Beckerkocsmá elé értem, ott kerékpárral utolért Kosta Mirković. Neki támasztotta a falnak a járgányt. Csak egy sanda pillantást vetettem a kerékpárra, mire Kosta gögösen odaszólt: »Na mi van; Tetszik a bicikli? – Vegyél magadnak.« Nagyon rosszul esett, mert a kerékpár valamikor édesapámé volt.

A későbbi években nagyon visszahúzódba éltünk. Apám után nem kutattunk, mert féltünk a megtorlástól. Apám a magyar időben rendőrvezető volt. 1902-ben született, és azon a végzetes 1944. november 4-én tűnt el a többi elhurcolttal együtt. Állítólag őt már a községházán megkínózták, és Sztapáron likvidálták.”

2012 áprilisában Hecskó Zoltán, a kivégzett patikus Hecskó Tamás fiatalabbik fia a következőket közölte:

„Megpróbáltam minden emléket összegyűjteni magamban, amit édesapám eltűnéséről hallottam. Jómagam semmire sem emlékezhetek, hiszen akkor csupán egyéves voltam. A családban az eseményről nagyon keveset meséltek, túl fájdalmas volt. Számomra a letartóztatás dátuma és a körülmények homályosak, ahogy elmesélték, a többi fejlemény pedig számomra ismeretlen. Édesapám adatait tudom közölni, ahogy a Gombos Portál oldalain magam is találkoztam velük. Édesapám, Hecskó Tamás gyógyszerész volt. Kettőnket hagyott maga után, bátyámat, Endrét, és engemet. 1938-ban költözött Gombosra, és megnyitotta a falu első gyógyszertárát. Részt vett a falu kulturális és sportéletének a szervezésében. A háború végén behívót kapott, és a pécsi kórházban dolgozott. 1944-ben hazajött, és akkor vitték el.” A Vajdasági Levéltár adatai is ezt támasztják alá. Az ottani bejegyzés szerint 1944. november 6-án az OZNA végezte ki Zomborban. Ugyancsak a levéltárnak egy másik adata szerint azonban 1945 tavaszán vitték el és ítélték halálra, de nem bíróság által, hanem valószínűleg az OZNA rendeletére, amely a főhatóságtól kapott jogot ilyesmire titkos felhatalmazással. Hozzá tartozói értesülései szerint 1945-ben likvidálták. „Anyukám elbeszélése szerint azt követően, hogy elvitték, napközben még hazahozták, de otthon csak egy pohár vizet ivott meg, nyomban utána a községházáról ismét jöttek érte, azt kiáltották: «Patikus úr, jöjjön velünk!», és ismét elvitték. Ezt követően többé jött vissza. Édesanyám a hasonló sorsú asszonyokkal állandóan Zomborba, Hódságra és Sztapárra járt valamit megtudni, de sehol sem jártak eredménnyel. Állítólag «népellenség»-nek nyilvánították, a levéltári adatok azonban nem utalnak arra, hogy mi volt eltűntetésének az oka. Likvidálása után a házunkat is elvették, és később években át hátrányosan megkülönböztettek bennünket, például kenyérjegyet sem kaphattunk. Természetesen a gyógyszertárat is államosították, elvették a teljes berendezést, a gyógyszereket is.

Hečskó család 1944 tavaszán

Édesanyám öt évvel később kérte és megkapta a holtját nyilvánítást.” A Tartományi Levéltár dokumentumaiban a likvidáltak legnagyobb részénél található olyan, kétségtelenül utólag gyártott megjegyzés, amellyel a gyilkosok indokolni próbálták a mészárlást. A nevek mellé ilyen megjegyzéseket írtak: fosztogató, turáni vadász, imrédista, ügynök, önkéntes honvéd és hasonlók. Érdeemes idézni Hečskó kartonjáról a teljes szöveget: „Hečko Toma, 32 g. Apotekar u Bogojevu. Narodni neprijatelj, mađar. Napomena – PRESUĐEN. Delo: Posle dolaska mađarske vojske u Bogojevo, u društvu još nekoliko meštana mađara, davao je inicijative za hapšenje mađarskoj vojsci, pa je tako između ostalih hapšen i zlostavljan Simić Milorad, opštinski beležnik iz Sombora. Dokazi: 1. Prijava M.P. Sombor. Postupak: predat 7. jan.

Okružnom Somborskom Sudu.” Magyarul: Hečskó Tamás, 32 é., gyógyszerész Gomboson. Népellenesség, magyar. Megjegyzés – PRESUĐEN.¹³ Cselekmény: A magyar hadsereg Gombosra érkezése után néhány más helybeli magyarral együtt letartóztatásokat kezdeményezett a magyar hadseregnél, így többek között letartóztatták és bántalmazták Simić Milorad írnokot Zomborban.

Bizonyítékok: Feljelentés M.P. Zombor¹⁴

Eljárás: Átadva a Zombori Kerületi Bíróságnak jan. 7-én.

Mielőtt a partizánok visszavették az 1941-ben Magyarországhoz visszacsatolt területeket, a magyarság egy része elmenekült. Akik maradtak, ártatlanságuk tudatában maradtak, nem tartottak semmitől. Elfogadták csendben, nyugodtan a hatalomváltást.

Mint ahogyan már fentebb említettük, a Vajdasági Levéltárban talált dokumentumok tanúsága szerint csaknem minden legyilkolt személy neve mellé odaírták állítólagos bűnét. Akár valakinek a foglalkozása is szolgálhatott indokul a lemészárlására, ha pedig kiderült valakiről, hogy szolgálatot teljesített magyar fegyveres erőknél, szinte biztosan likvidálták.

¹³ A levéltári kutatások során derült ki, s nem csupán a gombosiai esetében, hanem általános érvénnyel, hogy a likvidáltak lemészárlását kétféle szóval jelölték. Azoknak a neve mellé, akiket mindenféle jogi indoklás mellőzésével egyszerűen megölték, általában maga a titkosrendőrség, ismert nevén az OZNA, a presuđen szót írták, azoké mellé pedig, akiket valamilyen jogi forma látszatának betartása keretében ítélték halálra, az osuđen szót. Mindkét szó értelme azonos: elítélve.

¹⁴ Abban az időben több helységben is postaláda szerű dobozokat állítottak fel, amelyekbe bárki ellen feljelentést lehetett tenni. Általában névtelenül tízezzrel érkeztek is ilyenek, s ez elég volt ahhoz, hogy a feljelentettet likvidálják.

Ügyszintén a biztos likvidálást jelentette, ha valaki valamiféle posztot töltött be a magyar közigazgatásban, s ez egyaránt vonatkozott a községi jegyzőre, postamesterre és a községi kisbíróra is. Mindazok ugyanerre sorsra jutottak, akikről bebizonyosodott vagy csupán csak feltételezték róla, hogy örült a honvédség jövetelének 1941-ben. Külön vadásztak a gazdag és tekintélyes magyarokra, hiszen a likvidáltak vagyonát el kellett kobozni. Végül is azért likvidáltak a legtöbbjüket, mert magyarok voltak¹⁵. Ha akadt is volna a likvidáltak között valaki, akit vétkesnek lehetett volna minősíteni és halállal büntetni, a tettesek ennek bizonyítását elmulasztották. A kiszemelt áldozatok névsorának összeállítását Gomboson többek közlése szerint olyan személyre bízták, akit korábban a magyar csendőrök meghurcoltak, mégpedig a Magyarországon meghozott zsidótörvény rendelkezései alapján. Magyarország 1944. március 19-én bekövetkezett német megszállása után hurcolták el a zsidókat. Az innen elhurcoltak ugyanarra a sorsra jutottak, mint a magyarországi zsidók általában: a legtöbbjük odaveszett, mindannyiuk vagyonát elkobozták. Ma már kideríthetetlen, hogyan maradt Gomboson dr. Baumgarten Antal orvos. Tény azonban, hogy amikor elkezdődött a magyarok és a németek irtása a faluban, őrá ujjal mutogattak a helybeliek, mert sokak gyanúja szerint ő állította össze az elhurcolandó magyarok listáját. A Vajdasági Levéltárban talált feljelentőlapok zömét, mindössze néhány kivételével, csakugyan Baumgarten Antal töltötte ki és írta alá. A falu orvosa volt, valamint a MÁV hivatalos orvosa is. Magyarország német megszállása után a vagyont tőlük is elvették, sőt az orvosi praxistól is eltiltották. A felesége egészségügyi nővérként dolgozott, ő segített engem világra hozni, de a férje akkor már nem élt. Van egy fia, aki most is Gomboson él. A levéltári dokumentumok alapján állítható, hogy hűségesen kiszolgált a titói hatalmat, és felesége a fiukkal tovább is ott élt a faluban. Dr. Baumgarten 1945 tavaszán az után akasztotta fel magát, hogy kitöltötte a feljelentési űrlapokat.

Összegzésként elmondható, hogy azon a sokak által látott szekéren vagy több szekéren elvitték a faluból az összegyűjtött gombosiakat, és minden valószínűség szerint sokukat már útközben likvidáltak, a többiek pedig vagy Sztapáron vagy pedig Zomborban, a Kronich-palotában. Talány az is, hány partizáncsoport gyűjtötte össze a férfiakat? A tanúk szerint legalább kettő. Az egyiknek tagja volt Kosta Mirković, a másiknak Branko Zjalić. A többiek valószínűleg nem voltak gombosiak, ezért nem emlékszik senki rájuk, nevezettek azonban szükség volt, mert ők ismerték a helybelieket. Leszögezhető az is, hogy nem csupán az áldozatok számáról és személyi adatairól nem tudunk véglegesen mondani, de azt sem sikerült bizonyossággal megállapítani, hol, mikor és hogyan haltak meg. Az 1945-ben utólag átírt levéltári dokumentumoknak higgyünk-e vajon, vagy inkább az adatközlőknek? Lelőtték-e őket már útközben, vagy esetleg hagyták őket szenvedni? Kínózták-e őket napokon, talán hónapokon át a Kronich-palotában?

¹⁵ Josip Broz Tito, a kommunista Jugoszlávia megteremtője az 1944. október 17-én, Versecen kiadott rendeletében katonai igazgatást vezetett be a Bánság, Bácska és Baranya (Drávaszög) területén. Élére egyszemélyes teljhatalmú megbízottját, Ivan Rukavina tábornokot nevezte ki. Rukavina ilyen minőségben az egyik legelső rendeletében kifejti, hogy legfőbb feladata a vidék délszláv jellegének szavatolása.

A bogyevői segély- és takarékszövetkezet emléktáblája, 1928.

Felvetődik az a kérdés is, hogy vajon kik voltak azok az emberek, akiket állítólag gombosiakként ismertek fel 1945-ben Zomborban. Borostásan, zsíros-bozontos szakállal-bajusszal egy gépkocsin majdnem lehetetlen felismerni valakit. Nehéz elképzelni, hogy három hónap után egyáltalán felismerhetőek lettek volna, mégsem lehet kizárni, hogy tényleg láttak embereket a tehergépkocsin, összedrótozva. Akkor Zomborban mindennapos látvány volt, ahogy hasonló sorsú szerencsétleneket cipeltek a Kronich-palotából a megyeházára kihallgatásra, kínzásra. Ki lehetett az az ismeretlen, aki 1945. január 22-ét említi, hogy akkor menekült meg? Feltételesen el kell fogadnunk a szóbeli közléseket, de végleges következtetést nem vonhatunk le. Az emlékezők állítása már bizonytalan, a levéltári dokumentumok pedig hamisak, jobb esetben tévesek.

A GOMBOSI ÁLDOZATOK LISTÁJA:

1. Agócs István, 21 éves
2. Ádám József, 35 éves, vendéglős
3. Farkas István, cipész
4. Farkas Károly, 24 éves, borbély
5. György Antal, 37 éves, pékmester, községi hivatalnok
6. Hecskó Tamás, 38 éves patikus
7. Komáromi István, 60 éves, kereskedő
8. Kovács János, 50 éves, községi hivatalnok
9. Lovász János, földműves, rendőrvezető
10. Lovász Károly, 25 éves, földműves, rendes szolgálatát töltő katona
11. Maros János, 27 éves, vasúti forgalmista
12. Menráth Lajos, 35 éves kendergyári könyvelő
13. Neisz Ferenc, gépész
14. Nemes Gáspár, 60 éves, egyletvezető, földműves
15. Nemes István, 19 éves, kovácsinas
16. Nemes Pál, 35 éves szabó (Gáspár fia)
17. Pehlter Károly, 38 éves, pék
18. Sörfőző Imre, 54 éves, kendergyárirészvény-tulajdonos
19. Tímár János, víztársulati hivatalnok
20. Tímár (Tiller) Ferenc, 34 éves, író, újságíró, gombosi születésű, Szabadkán dolgozott, s onnan tűnt el
21. Garai Katica 15 éves lány, az oroszok elől a padláson elbújt, s később halva találták

A Vajdasági Levéltár adatai szerint a fentieket – az egy Garai Katica kivételével – az OZNA likvidálta 1944. november 6-án és 7-én. Nem tudjuk azonban, kik az alábbi személyek, akiket pár nappal később, s akiknek a nevét szintén a Vajdasági Levéltár listáján találtuk mint gombosi áldozatokét.

22. Bartu/Barta Gellért – rabló
23. Mészáros Lajos
24. Povák/Povás¹⁶ Károly
25. Tímár Imre
26. Loboda Márton

¹⁶ Előfordulhat, hogy e szokatlan név a Novák félreolvasásából keletkezett. A cirill betűvel, kézzel írt Novák-Povák kezdő-, illetve utolsó betűje nehezen különböztethető meg.

Ezeknek a neveknek nagy része ismerősen hangzik Gomboson, de meghatározott személyhez nem tudják kötni, a nyilatkozók közül senki sem emlékszik rájuk személyesen. A bővített lista a 2011-ben abbahagyott kutatások eredménye, de féltő, hogy nem végleges.

Ádám József

Farkas István

Maros János

Menráth Lajos

Nemes Gáspár

Hecskó Tamás

Komáromi István

Kovács János

Tímár (Tiller) Ferenc